

için titizlik göstermiş ve kullandığı çalışmalardaki alıntılarını aynen dipnotta okura sunmuştur. Kavramlar hakkında yazılmış eserlerden yapılan çevirilerde Türkçe karşılığın yabancı dilde hangi kelime yerine kullanıldığının belirtilmesi elzemdir. Aksi takdirde zaten karışıklık yaratacak bir mevzunun çevirmenin seçtiği ve belki de pek isabetli olmayan kelimelerle daha da karışık hâle gelmesi işten bile değildir. Fakat yine de, çok basit İngilizce cümlelerde alıntı tümüyle verilmeyip sadece metnin içinde Türkçesi verilen kavramın yanına parantez içinde orijinali verilebilirdi.

İngilizce eserler üzerinden okuma yapmak yazarı bazen yanlış kullanımlara götürebiliyor. Örneğin Türkçedeki karşılığı Homeros olan Grek edebiyatı yazarının İngilizcedeki karşılığı olan Homer şeklinde verilmesi, yine bazı Yunan ve Latin edebiyat eserlerinin [Apuleius'a ait *Golden Ass* (s. 112), Platon'a ait *The Symposium, The Republic* (s. 109) vb.] bu dillerdeki orijinal isimleri veya Türkçe çevirileri yerine İngilizce karşılıklarının verilmesi kitapta değiştirilmesi uygun olan hususlardır.

Sonuç olarak *Klasik Türk Edebiyatında Alegori, Gül ü Bülbül*'ü okurken *Le Roman de la Rose*'u da aklımıza getiren, *Gül ü Nevruz*'da Müslüman kahramanların hac yolculuğunu takip ederken *The Pilgrim's Progress*'in Hristiyan hacılarının yanı başınızdan geçtiği, aşkları uğruna uzun yolculukları ve savaşları göze alan şehzadelerin, *troubadour*ların ve şövalyelerin cirit attığı ve bu yönüyle de alegorik eserlerin önemli unsurlarından biri olan metinlerarasılığı vurgulayan renkli ve bilgilendirici bir kitap olmuş. Bu bakımdan yazar ve bu önemli eseri basan yayınevi teşekkürü fazlasıyla hak etmektedir.

- Graham E. Fuller, *Turkey and the Arab Spring: Leadership in the Middle East (Türkiye ve Arap Baharı: Orta Doğu'da Liderlik)*, New York: Bozorg Press, 2014, 408 p.

Değerlendiren: Muharrem Ekşi*

Medeniyetler Çatışmasından İslamcılar Arasındaki Çatışmaya¹

Türkiye, Orta Doğu ve İslam üzerine yaklaşık 40 yıllık bir çalışma tecrübesine sahip olan Graham E. Fuller'in siyaset bilimci olmanın ötesinde birçok açıdan bazı kritik özelliklere sahip olması, yazdıklarını farklı çerçevede değerlendirmeyi gerektirdiği gibi aynı zamanda aynı bir değer de yüklemektedir. Zira onun fikirlerini değerli kılan bu yarım asırlık araştırma tecrübesinin ötesinde eski CIA Türkiye masası şefi olması ve bu sayede başta ABD olmak üzere küresel çapta transnasyonel yönetici elitlerle bağlantılara sahip olmasıdır. Fuller'in eserlerini bu bağlamı göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir.

Fuller'in, 2001 yılında yayımladığı *Arap Şia*, 2003'te yayımladığı *Siyasal İslam'ın Geleceği*, 2007'de yayımladığı *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* ve 2010'da yayımladığı *İslamsız Dünya* eser-

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.4.8.D0084

1 Bu analiz, Graham Fuller'in *Turkey and Arab Spring* adlı eseri bağlamında siyasal İslam, çatışma dinamikleri, yeni tehdit algıları ve Türkiye özelinde Arap Baharını tartışmaktadır.

leri alandaki tecrübe derinliğini açıkça göstermektedir. 2014 yılında yayımladığı son kitabı Türkiye ve Arap Baharı: Orta Doğu'da Liderlik (Turkey and the Arab Spring: Leadership in the Middle East) başlıklı eserinde Fuller Orta Doğu'da tarihsel olarak süregelen İslam-Hristiyan ya da Doğu-Batı çatışmasının artık bunlar arasında değil Sünni İslamcılar arasında olduğu argümanını ileri sürmüştür. Özellikle Sünnileri de kendi içinde demokratik ve otokratik İslamcılar olarak ikiye ayıran yazar, çatışmanın bu iki fraksiyon arasında olduğunu iddia etmektedir (s. 6). Fuller eserinde ikinci temel sorunsal olarak Arap Baharının Orta Doğu'da Müslüman Arap ülkelerindeki demokratik değişimi tetiklediği ve bunun Türkiye ile bağlantılı olduğu hatta Arap Baharının kökenlerinin AK Parti Türkiye'sindeki demokratik değişim ve yükselen yumuşak gücüne dayandığı tezini ortaya atmıştır (s. 11). Dahası Orta Doğu'da Arap devletleri içerisinde bölgeye ve İslam dünyasına liderlik vizyonu ve model sunabilecek tek ülkenin AK Parti liderliğindeki yükselen güç Türkiye olduğu iddia edilmiştir (s. 2). Yazarın diğer bir argümanı da Türkiye'nin yönetim, neoliberal ve serbest pazar ekonomisi ile Orta Doğu'ya yeni perspektifler sunarak liderlik ve model vizyonuna sahip tek ülke olduğu hipotezidir (s. 11). Ayrıca Türkiye'deki demokratik değişimlerin bölge halklarına örnek olduğu fikrini ortaya atan yazar, temelde AK Parti Türkiye'si'nin Arap halklarında yeni bir bilinç yarattığını ve bunun da öz güveni artırdığından hareketle Arap Baharı'nın kökenlerinin Türkiye örneğine dayandığını ileri sürmüştür (s. 11).

Diğer taraftan Fuller'in bu son eseri, ilk olarak 1990'larda ABD'li ünlü siyaset bilimci Samuel Huntington'un 'medeniyetler çatışması' makalesi (1993) ve kitabını (1996) akla getirmektedir. Her iki eseri mukayeseli olarak ele aldığımızda ise 1990'lardaki medeniyetler çatışması tezinden 2000'lerde İslamcılar arasında yaşanan çatışmaya geçildiği anlaşılmaktadır. 1990'larda bütün dünyada tartışma konusu olan, 2001 yılında 'İslami terör' örgütü El-Kaide'nin ABD'ye saldırıları ve ABD'nin buna karşılık olarak Afganistan'a saldırması sonucunda, medeniyetler çatışması tezinin gerçekleşmeye başladığı tartışmalarına dahi yol açmıştı. 2011 yılından itibaren ise 'Arap Baharı'nın başlamasıyla Orta Doğu bölgesindeki altüst oluşlar, sonrasındaki terör olayları ve özellikle 2014 yılındaki IŞİD² (Irak Şam İslam Devleti-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam) terör saldırıları 'İslamcılar arasında çatışma' tezini günümüzde tekrar gündeme getirmiştir. Aslında İslamcılar arasındaki bu çatışmanın tarihteki mezhepler arası çatışmalardan farklı ve yeni yönü, bugünkü çatışmanın demokratik İslamcılarla otokratik İslamcılar ve İslami hareketler arasında olmasıdır.³

Öncelikle medeniyetler çatışması tezinden İslamcılar arasındaki çatışma olgusuna nasıl geldiğine değinmek gerekmektedir. Özellikle de olgudan önce kavramın inşa edildiğini hatırlatmakta fayda vardır. Klasik realist açıdan bir okuma yaparsak "Uluslararası sistem, çatışma ve tehditler üzerinden şekillenmektedir." varsayımından hareketle Soğuk Savaş sonrası yeni çatışma dinamiğini Huntington, 1993 yılındaki "medeniyetler çatışması" başlıklı makalesinde farklı kültür ve dinler arasındaki çatışma olarak anlamlandırılmıştı.

2 2013 yılında Irak Şam İslam Devleti olarak adlandırılırken 2014 yılında hilafet ilanı ile İslam Devleti olarak isim değişikliğine gidilmiştir.

3 Arap Baharı sürecinde İslamcılar arasındaki diktatörlükten demokrasiye geçiş çatışmaları için Tunus Fuller'in argümanını temellendirmede iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir (Marshall, 2013). Ayrıca Mısır ve Libya'daki İslamcılar arasındaki çatışmalar da yazarın argümanını güçlendirmektedir (Youssef, 2014).

Huntington'a göre Soğuk Savaş sonrasında çatışma, sekiz temel medeniyet (Batı-Hristiyan, İslam, Konfüçyüs, Japon, Hint, Slav-Ortodoks, Afrika ve Latin Amerika) arasında olacaktı. Nitekim 11 Eylül 2001 tarihinde 'İslamcı' terör örgütü El-Kaide'nin ABD'ye saldırıları ve bunun karşılığında ABD'nin 'İslami' teröre karşı savaş ilan etmesi hatta Haçlı Seferleri gafi, Huntington'un medeniyetler çatışmasını doğruluyordu. Buna karşı 2005 yılında BM çatısı altında Medeniyetler İttifakı Girişimi başlatılarak temelde İslam ve Batı arasındaki çatışma olasılığının diyalog yoluyla giderilmesi amaçlanmıştır. Diğer bir ifadeyle bu girişim bir anlamda Huntington'un tezinin BM çerçevesinde dünya tarafından doğrulanması anlamına gelmekteydi. Ancak 1990'lar ve 2000'lerin başlarına kadar geçerli olan medeniyetler çatışması retoriğinden özellikle 2011 yılından yani Arap Baharı'ndan sonra İslamcılar ya da İslami hareketler arasındaki çatışma olgusuna geçilmesi aynı zamanda yeni çatışma dinamiğine de işaret etmektedir. Huntington, çatışma dinamiğini medeniyetler arası (İslam ile Batı Hristiyan kültürler arası⁴) olarak kurgularken Fuller, İslamcılar arasında olduğunu ileri sürerek çatışmanın parametrelerinin değiştiği argümanını inşa etmiştir. Bassam Tibi de Fuller'in argümanına benzer şekilde ondan önce çatışmanın cihadist İslamcılarla demokratik İslamcılar arasında olduğu tezini ileri sürmüştür (Tibi, 2005).

Sünni İslamcılar Arasındaki Çatışma

Yazarın bu kitapta en özgün argümanı, Orta Doğu'daki temel çatışmanın Batı ile İslamcılar ya da Şii-Sünni⁵ değil bütünüyle Sünni İslamcılar arasında olduğu tezidir (s. 6, 209). Sünni İslamcıların içindeki çatışmanın demokratik İslamcılar ile otokratik İslamcılar arasında olduğunu ileri süren Fuller, Arap Baharı ile bu çatışmanın gün yüzüne çıktığı tespitini yapmaktadır. Gerçekten de Mısır, Türkiye, Yemen, Sudan, Libya ve Tunus örneklerine bakıldığında bu ülkeler içindeki çatışmanın İslamcılar arasında olduğu görülmektedir. Özellikle Mısır'da Müslüman Kardeşlerden (İhvan-ı Müslimin) Mursi iktidarının yine İslamcı Genelkurmay Başkanı Sisi tarafından devrilmesini ve ülkede çıkan çatışmaları İslamcıların iktidar mücadelesi (s. 240) olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Türkiye örneğine bakıldığında AK Parti iktidarı ile uzun süre iktidar ortağı olan Gülen cemaati arasındaki çatışmayı da İslamcılar arasındaki iktidar çatışması olarak nitelendirmek mümkündür. Diğer taraftan Mısır'da Mursi yönetiminin darbeye yıkılmasını Fuller, İslamcılar arasındaki çatışma bağlamında değerlendirmekle yetinmiştir. Oysa yazarın ABD'nin dış politikası bağlamında değerlendirmekten kaçınmayıp ılımlı İslam⁶ geleneğinden gelen Mursi'nin darbeye indirilmesi olayında ABD'nin hangi denklemde yer aldığını analiz etmesi gerekirdi. Zira Mısır'la uzun ve yakın ilişkisine bakıldığında ABD'nin bu ülkedeki gelişmelere seyirci kalamayacağı görünmektedir. Mısır Darbesi'ni ABD'nin 2000'lerde Büyük Orta Doğu

- 4 Huntington gibi Bernard Lewis de Soğuk Savaş sonrası yeni tehdidin İslami olduğunu ileri sürerken John Esposito, İslami tehdidin bir uydurma mı yoksa bir realite mi olduğunu sorgulayarak İslam dünyası içindeki çeşitliliğin ve aralarındaki farklılıkların Batı'ya tehdit olmaları riskini azalttığını ileri sürmüştür (Lewis, 1993). Esposito'nun aslında İslamcılar arasındaki çatışma dinamiğini çok erken fark ettiği söylenebilir.
- 5 Fuller'in, eserinin tamamında ileri sürdüğü, çatışmanın Sünni İslamcılar arasında olduğu/olacağı tezi sekizinci bölümdeki Sünni-Şii çatışmasının bölgeye hâkim olacağı tezi ile çelişmektedir (s. 264).
- 6 İhvan-Müslimin hareketi şiddet ve çatışmadan kaçınan Müslüman dünyasında sivil İslami hareket olması bakımından ılımlı İslam olarak değerlendirilebilir.

Projesi (BOP) olarak bilinen Müslüman toplumların ılımlı İslam projesi çerçevesinde denetimli dönüştürülmesi politikası bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. ABD'nin rızası olmadan Mısır'da ılımlı İslami iktidarın darbeyle devrilmesinin mümkün olamayacağını düşünürsek ABD'nin Orta Doğu politikasında ılımlı İslam politikasından vazgeçtiği anlamı çıkmaktadır. Bu bağlamda AK Parti iktidarına ABD'nin Arap Baharı ve Mursi Darbesi'ne kadar olan desteği de bu politika çerçevesinde anlamlı olmaktadır. ABD'nin Orta Doğu politikasında ılımlı İslamcılarının iktidara gelmelerinin desteklenip iktidarda Batı'nın neoliberal sistemini uygulayarak ılımlılaştırmaları ve Batı'yla iyi ilişkiler kurmalarına yönelik politikası olarak bilinen ılımlı İslam politikasından neden vazgeçtiği konusu ise ayrı bir soru işaretidir. Arap Baharı sonrasında ABD'nin Orta Doğu politikasında yumuşak güç çerçevesinde ılımlı İslam ve denetimli Müslüman toplumların dönüştürülmesinde değişikliğe giderek sert güç çerçevesinde örgütler üzerinden bölgeyi şekillendirme politikası izlediği varsayımı çıkarılmaktadır. Zira ABD'nin dahil olmadan birdenbire bütün bölgeyi tehdit eden 5-6 bin kişilik bir örgütün Orta Doğu haritasını değiştirmesinin mümkün olamayacağı varsayımından hareketle bölgedeki IŞİD yapılanmasının ortaya çıkması, ABD'nin Orta Doğu politikasındaki değişimin temel göstergesi olarak değerlendirilebilir. Anlaşılan ABD, 11 Eylül 2001'de El-Kaide adı altında 'İslami terörü' tehdit olarak ilan etmesinin arkasından 2014'te bu sefer IŞİD üzerinden hilafeti yeni tehdit olarak göstermek istemektedir. Böylece "ABD "Bir yandan çatışmayı İslam coğrafyasına çekmeye öte yandan Orta Doğu politikasını örgütler üzerinden şekillendirmeye başlamıştır." (Spindle & Seib, 2014) denilebilir. Aynı zamanda aynen 11 Eylül 2001'de olduğu gibi IŞİD tehdidine karşı koalisyon oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Batı'nın Soğuk Savaş sonrası yeni tehdit algılamasını kavramsal olarak 'İslami terör'den hilafet tehdidine kaydırıldığı ve 1990'lardaki İslami terör tehdidinin 2000'lerde yerini hilafet tehdidine bıraktığı anlaşılmaktadır.

Yeni Tehdit: Hilafet

Soğuk Savaş sonrası yeni tehdit, genelde Batı özelde ABD'ye göre 11 Eylül 2001 terör saldırılarıyla El-Kaide temelinde İslami terör iken bugün söylemsel düzeyde hilafet olmuştur (s. 28). Öyle ki 2014 yılında Afrika'da Boko Haram ve Orta Doğu'da IŞİD'in hilafet ilan etmesi bir anlamda İslam dünyasında *hilafet enflasyonunu*⁷ gündeme getirmiştir. Batı'nın yeni tehdit olarak kendisine hilafeti seçmesinde neoliberal kapitalist sisteme karşı İslam ve hilafeti bir rakip ve tehdit olarak değerlendirmesinin etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Batı, söylemsel olarak farklı da olsa tarihsel olarak yine kendi tehdidini yaratmış ve İslam dünyası içinden çatışmayı İslam coğrafyasına kanalize edebilmiştir. Nitekim Şubat 2011'de ABD eski Savunma Bakanı Rumsfeld "Aşırı İslamcılar hilafet yaratmak istiyorlar." (s. 29) derken aslında bir anlamda yeni tehdidi ilan ediyordu. Zira hilafet terimi hem tarihsel olarak hem de bugünkü anlamıyla ("İslami terör") Batı dünyası için rakip gücü temsil etmektedir (s. 29). Hilafetin bir tehdit olarak ortaya çıkmasında İslam dünyasında hâlâ geçerli bir kimlik, aidiyet unsuru olması etkilidir. Fuller'e göre sembolik de olsa İslam ümmetinin liderliği anla-

7 Her ne kadar El-Kaide'nin de hilafet talebi olsa da eş zamanlı olarak birkaç İslami örgütün hilafet ilan etmeleri, hilafet enflasyonu olarak nitelendirilebilir. Ayrıca farklı olan diğer bir unsur da Batı'nın, El-Kaide'nin hilafet talebini tehdit olarak algılamamışken bugün hilafet söylemini doğrudan tehdit olarak inşa etmesidir.

mına gelen hilafet, aynı zamanda ideal İslam Devleti de demektir (s. 30). Daha da önemlisi hilafet bir nevi İslam birliğini temsil etmektedir. Bunun anlamı hilafetin Müslümanları bir araya getirebilme işlevidir. Hilafet temelinde Müslümanların bir birlik oluşturabilme potansiyelinin Batı için tarihsel olarak hep bir tehdit olarak görüldüğünü tarih yazmaktadır. Hilafet temelinde İslam dünyasının birliğini Batı'nın rakip olarak görmesi doğaldır. Fuller'in, hilafet ve ümmet tartışmalarında AK Parti iktidarındaki Türkiye'nin hilafet arayışında olmadığı ancak yürüttüğü dış politika ile Müslüman dünyada hilafet fenomenine karşı bir bilinç uyandırdığı iddiası (s. 38, 41) dikkat çekicidir. AK Parti iktidarı ile Türkiye'nin Orta Doğu politikasına ağırlık vermesi ve Müslüman toplumlar arasında popülaritesinin artması bağlamında Türkiye'nin model olarak algılanmaya başladığı kabul edilebilir bir durumdur. Ancak buradan AK Parti elitlerinin izlediği dış politikanın hilafet anlayışına karşı bilinç oluşturduğunu çıkarmak zorlama bir değerlendirme gibi durmaktadır.⁸ Diğer taraftan Orta Doğu'da El-Kaide ve IŞİD gibi aşırı 'İslami' örgütler, aşırı İslamcılar, hilafet ilan ederek liderlik arayışına girmişlerdir (s. 38-40). Diğer bir deyişle, hilafet ilanı aslında Müslümanların liderliğini üstlenme iddialarıdır. Ancak bu yeni hilafet iddiaları Müslüman toplumların çoğunluğunda muteber kabul edilmemekte, Arap devletleri tarafından da rakip olarak görülmemekte aksine bu tür yapılanmalar terör tehdidi olarak değerlendirilmektedir. Ancak geçmişten farklı olarak bugünün aşırı İslami örgüt ve hareketlerinin hilafet iddiaları çatışmayı İslam coğrafyasına çekmektedir.

İslami Hareketler

Yazara göre bugün İslami hareketler arasında ideolojik bir mücadele yaşanmaktadır ve bu ideolojik mücadele demokrasiyi talep eden Müslümanlarla diktatörlüğü tercih edenler arasındadır (s. 208). Ancak Fuller, İslami hareketler arasındaki mücadeleye odaklanarak bu hareketlerin ortaya çıkışına hiç değinmemiştir. Oysa bir anlamda Müslümanların siyasi tavırları olarak nitelendirebileceğimiz İslami hareketlerin tarihsel olarak ortaya çıkışına baktığımızda kendi aralarındaki mücadeleden çok Batı'ya karşı bir direnişin sonucu oldukları söylenebilir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamasından sonra Müslümanların dünya politikasındaki hâkimiyetlerini kaybetmeleri sonucunda -örneğin 1798-1801'de Napolyon'un Mısır'ı işgali ve 1825'te İngiltere'nin Hindistan'ı yönetmeye başlamasıyla- özellikle İslam dünyasına yönelik kolanizasyona karşı bir direniş olarak İslami hareketler ortaya çıkmıştır (Lapidus, 1997, s. 444). 20. yüzyılda ise 1947'de İsrail'in kurulması, 1979 Afganistan Savaşı, 1994-96 Çeçenistan Savaşı, 1991 Körfez Savaşı, 1992-95 Bosna Savaşı ve son olarak 2013 Irak İşgali'ni İslami hareketlerin ortaya çıkışı ve evrimini etkilemesi açısından dönüm noktaları olarak değerlendirmek mümkündür (Schanzer, 2002). Zira IŞİD'in Irak'ta destek bulması Irak İşgali'ne dayandırılabilir. Çünkü işgal sonrası Sünnilerin ve Baasçıların şiddet görmesi ve yönetimden uzaklaştırılmaları IŞİD'in taban bulmasıyla sonuçlanmıştır. Bugün

8 Fuller, Atatürk'ün hilafeti kaldırırken daha sonra hilafet makamının tekrar kurulabileceği tavsyesinin Ankara tarafından hiçbir zaman unutulmadığını ve Türkiye'nin bunu AK Parti döneminde İKÖ temelinde liderliğe oynayarak gösterdiğini iddia etmektedir (s. 142). Ancak AK Parti dış politikasının Orta Doğu ve İslam dünyasına ağırlık vermesi, özellikle Arap toplumlarındaki Erdoğan sempatisi ve Davutoğlu'nun Filistin meselesindeki duygusal tavrı ve söylemlerinin hilafeti çağrıştırması doğal olsa da hükümet temsilcilerinin hilafet arayışı içinde olduklarını iddia etmek İslam dünyasının içinde bulunduğu durum dikkate alındığında rasyonel değildir.

gelinen aşamada ise Fuller cihadist hareketlerin, Suudi Arabistan finansmanıya Mursi ve İhvan gibi ılımlı İslamcılara karşı kullanıldığını dile getirmektedir (s. 208). Buradan hareketle Batı'ya karşı bir direniş olarak ortaya çıkan İslami hareketlerin bugün birbirleriyle mücadelesini Fuller'in ileri sürdüğü gibi ideolojik olarak tanımlamak küresel ve bölgesel politikalarından uzak bir değerlendirmedir. Aynı zamanda yazarın bu analizinin yapı sökümü aslında Batı'nın çatışmayı İslam dünyası içinde İslami hareketlerin kendi aralarındaki mücadeleye çekme stratejisi olarak okunabilir. Diğer taraftan ABD'nin Orta Doğu'daki müttefikleri Suudi Arabistan'ın cihadist hareketleri desteklerken ABD'nin siyasal İslam'ın temsilci olarak AK Partiyi ve İslami hareket olarak Gülen Cemaatini desteklemesi Fuller'in de değindiği gibi ironik bir durumdur.

Arap Baharı ve Ortadoğu'da Liderlik: AK Parti Modeli ve Gülen Cemaati

Fuller, Müslüman dünyaya örnek olarak AKP ve Gülen cemaati aktörleri üzerinden siyasal İslam modelini öne çıkarmaktadır (s. 11). Ona göre sivil bir İslami hareket olan Gülen cemaati ve siyasal İslami bir aktör olarak AK Parti, Orta Doğu için bir model oluşturmaktadır. Gülen Cemaatinin ılımlı İslam'ın⁹ sivil boyutunu, AK Partinin ise siyasal boyutunu temsil ettiğini ileri süren yazar, AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin Orta Doğu'da model ve lider olarak yükseldiği tespitini yapmıştır. Orta Doğu'nun temel sorunlarından birini bölgenin liderlikten yoksun olması şeklinde tanımlayan yazar (s. 2), AK Partinin Türkiye'de siyasal İslami dönüştürmekle Müslüman Orta Doğu'ya model olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Nitekim Müslüman ülkelerin AK Partiyi örnek almaya başlamaları bunun bir göstergesidir. Tunus'ta Ennahda Partisi, Mısır'da Müslüman Kardeşler, Fas ve Libya'da AK Parti adıyla kurulan partiler, Yemen'de İhvan uzantısı Al-Islah (Reform) Partisi gibi partilerle Müslüman toplumların AK Partiyi model alması (s. 102, 369-370) Fuller'in tezini güçlendirmektedir. Fuller, AK Parti ve Gülen cemaatini Türkiye'de siyasal İslam'ı dönüştüren iki aktör olarak değerlendirmektedir. Yazar, AK Partinin Türkiye'de Diyanet eliyle siyasal İslam'ı dönüştürdüğünü ve dış politikada da Diyaneti bir silah olarak kullanmayı keşfettiğini ileri sürmektedir.¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığının Hadis Projesi'ne¹¹ özel vurgu yapan yazar, bununla Türkiye'nin İslam'ı yeniden anlamlandırma ve reformasyon çabası içinde olduğunu ve buna benzer bir çalışmanın Arap dünyasında olmamasıyla Türkiye'nin Müslüman dünyada yegâne lider olarak potansiyel bir aktör olduğunu ileri sürmüştür. Zira Fuller, AK Parti Türkiye'si'nin bu proje ile İslam dünyasında kendisine yeni bir rol biçtiğinden hareketle İslam dünyasında liderliğe oynamak istediğini iddia etmektedir. Ayrıca Orta Doğu'ya model sunabilecek tek ülkenin Türkiye olduğunu öne süren Fuller'e göre, İran'ın ABD ile yakınlaşmasının sonucunda liderliğe oynayabileceği,

9 ABD'nin ılımlı İslam politikasında İhvan gibi örgütleri desteklemediği onun yerine Gülen Cemaati gibi Batı sistemiyle daha uyumlu, İsrail ile iyi geçinmeyi hedefleyen bir yapıyı tercih ettiği anlaşılmaktadır (s. 155).

10 AKP döneminde Diyanet dış politikada temel araçlardan biri olarak ortaya çıkmıştır (s. 124). Nitekim bu kitabın yayımlanmasından sonra eski Dışişleri Bakanı ve şimdiki Başbakan Davutoğlu'nun, Diyanet İşleri Başkanlığını doğrudan kendisine bağlaması Fuller'in tezini kuvvetlendirmektedir.

11 Diyanet İşleri Başkanlığının Hadis Projesi'ni İslam'ı ılımlılaştırma ve bir modernlik projesi olarak yorumlayan Fuller, bu projeye İslami düşünceye yeni açılımlar getiren aktör olarak Türkiye'nin İslam'ı yeniden yorumlama arayışına girmesini onun liderliğe oynamak isteğinin diğer bir göstergesi olarak sunar (s. 119).

Suriye'nin iç savaş¹² ve Mısır'ın darbe sonucu oyun dışı kaldığı, Suudi Arabistan'ın¹³ ise statükodan yana tavrı sebebiyle bölgede Türkiye'nin yegâne model olarak ortaya çıkması anlamlı olmaktadır. Zira stratejik açıdan Orta Doğu'daki liderlik boşluğunu Türkiye'nin doldurmak istediği literatürde tartışılmaktadır (Khanfar, 2013; Lynch, 2013; Taşpınar, 2011, s. 270). Türkiye modeli ise neoliberal ekonomi, serbest pazar, iyi yönetim, siyasi meşruiyet ve ılımlı İslam tarzıdır (s. 11). Fuller'in Türkiye modeli aslında yeni değildir, zira Bernard Lewis de Türkiye'nin İslam dünyasındaki tek demokrasi olarak bir model olduğunu çok önceden ifade etmiştir (Lewis, 1961). Zaten Türkiye'nin esas yumuşak gücü de demokratik Müslüman ülke olarak Batı sistemi içerisinde yer almasıdır. Bu yönüyle Türkiye AK Parti iktidarı ile dış politikada İslam dünyasına ağırlık vermeye, Arap toplum ve devletleri nazırında dikkat çekmeye ve ilgi odağı olmaya başlamıştır.¹⁴ Daha da ötesi hem toplum hem de siyasi partiler temelinde model olarak görülmeye başlanan AK Parti Türkiye'si'nin Orta Doğu politikalarının, İslam dünyasında bilinç ve öz güveni tetiklediğini iddia eden Fuller (s. 13) daha da ileri giderek Arap Baharı'nın Türkiye'den esinlendiği tezini ileri sürmüştür (s. 10-11). Nitekim kitabının başlığını da buna uygun olarak Türkiye ve Arap Baharı olarak belirleyen yazar, eserinin büyük kısmında Türkiye ile Arap Baharı arasındaki karmaşık etkileşim ilişkileri temelinde bir analiz geliştirmiştir. Böylece ona göre AK Parti döneminde Türkiye bir model olarak yükselmiştir. Bu dönemde dış politikada stratejik yönelim Orta Doğu ve Müslüman ülkeler olmuştur. Yazara göre AK Parti, Orta Doğu politikasında Müslüman kimliğini bir model olarak inşa etmeye ve Diyanet'i dış politikada bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır.¹⁵

Sonuç olarak 2014 yılında yayımlanan Fuller'in 'Sünni İslamcılar içindeki çatışma' tezi ile 1990'lardaki Huntington'un 'medeniyetler çatışması' tezi arasında bir eksen kayması söz konusudur. El-Kaide'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrası sıklıkla gündeme gelen 'İslami terör'ün yerini şimdilerde yeni çatışma dinamiğinin söylemsel düzeyde hilafet kavramının aldığı ve bu bağlamda hilafetin Batı tarafından yeni tehdit olarak inşa edildiği ileri sürülebilir. Bununla birlikte aslında Fuller'in, başta ABD olmak üzere İsrail ve Batı'nın Orta Doğu politikalarından bağımsızmış gibi İslamcıların kendi aralarında çatıştığı algısını yaratmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle yazarın aynen Huntington'un yaptığı gibi yeni

- 12 Batı'nın Suriye'de esas korkusunun, Mısır'da olduğu gibi, Esed sonrası İslamcıların yani Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi olduğu ileri süren Fuller'in bu argümanı Batı'nın neden Esed rejimine karşı koymadığını da açıklamaktadır (s. 302). Diğer taraftan Orta Doğu'da Türkiye'nin aktif diplomasisi ve bölge halklarının artan ilgi ve sempatisinin yarattığı ortam dolayısıyla bölgede Sünni liderlik açısından Suudi Arabistan ile Türkiye arasında rekabetin ortaya çıktığı da iddia edilmektedir (Venetis, 2014, s. 1-11).
- 13 Statükocu politika sebebiyle bölgedeki İslami hareketleri, Şii rejimleri, İran'ı ve Türkiye'nin demokratikleşme politikası nedeniyle de Türkiye'yi kendisine rakip olarak gören Suudi Arabistan'ın İslami hareketlere karşı İsrail ile yakın çalışmaya başladığı ileri sürülmüştür (s. 373).
- 14 Fuller, AK Parti iktidarında Türkiye'nin Müslüman Orta Doğu'ya yönelik politikasıyla ABD'nin Orta Doğu politikasını karşılıklı analiz etmekten kaçınmıştır. Zira Fuller ABD'nin Orta Doğu'da AK Parti Türkiye'si'ni bir model olarak desteklediğini ve bunun için alan açtığını analizinin dışında tutarak Türkiye'nin İslam dünyasına yönelik bağımsız dış politika izlediğini öne sürmüştür (s. 108). Davutoğlu, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelmesini 'tarihin geri dönüşü' olarak yorumlamıştır (s. 27).
- 15 Diyanet'in dış politikada bir araç olarak kullanılması Türk dış politikası açısından da büyük bir değişimi ifade etmektedir. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin İslam dünyasında oynamak istediği rolü de açıklamaktadır. Bununla birlikte İslam dünyasında liderlik rolü oynamak isteyen Türkiye İKÖ'yu bir platform olarak görmüştür (s. 142).

çatışma dinamiğini hilafet kavramı üzerinden İslamcılar arasındaki mücadele olarak inşa ettiği ve bunu akademik literatüre sokma gayretinin onun gizli ajandası olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan İslami hareketlerin ortaya çıkış dinamikleri Batı temelli bugün İslam coğrafyasına sınırlandırılmıştır. Arap Baharı ile de Orta Doğu'da siyasal İslam dönüşmektedir. İslamcılar ve İslami hareketler birbirleriyle Fuller'in ifade ettiği gibi demokrasi isteyenlerle diktatör rejimleri olarak bir mücadeleye girmişlerdir. Arap Baharı'yla siyasal İslam'ın dönüşüm süreci yeni bir evreye girmiştir. Bu aşamada yazar, siyasal İslam'ın temsilcisi ve bir İslami hareket olarak AK Parti iktidarındaki Türkiye'yi Orta Doğu'ya model olabilecek tek ülke olarak işaret etmektedir. Öte yandan eserde Mısır'ın Müslüman Kardeşler özelinde Mursi Darbesi'yle model olma durumundan çıktığı, Suudi Arabistan ve İran'ın da bir model sunmaktan uzak olduğu; AK Parti Türkiye'sinin ise İslam dünyasındaki en umut vadeden siyasal İslam modeli olduğu iddia edilmiştir. Ancak Fuller'in hilafına İŞİD olgusu ve AK Partinin giderek zedelenen imajına bağlı olarak yükselen Türkiye algısının olumsuz dönüşüğü ve aynı zamanda siyasal İslam'ın çöküş ya da en azından tekrar başarısızlığa uğrama sürecinin geliştiği söylenebilir. Bu bağlamda İŞİD ve AK Parti özelinde bundan sonraki süreçte siyasal İslam'ın çöküş sürecinin tartışılacağı bir süreç girildiği ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Esposito, J. L. (1993). *The Islamic threat: Myth or reality?* London: Oxford University Press.
- Huntington, P. S. (1993, Summer). The clash of civilizations. *Foreign affairs*; <http://www.foreignaffairs.com/articles/48950/samuel-p-huntington/the-clash-of-civilizations>.
- Huntington, P. S. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Simon & Schuster.
- Khanfar, W. (2013, June 1). Key strategic trends for the Middle East in 2013. *Huffingtonpost*. Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/wadah-khanfar/middle-east-trends_b_2421755.html.
- Lapidus, I. M. (1997). Islamic revival and modernity: The contemporary movements and the historical paradigms. *Journal of the Economics and Social History of the Orient*, 40(4), 444-460.
- Lewis, B. (1961). *The emergence of modern Turkey*. London: Oxford University Press.
- Lewis, B. (1991). *The political language of Islam*. Chicago: University of Chicago.
- Lynch, M. (2013, September 25). The Middle East power vacuum. *Foreign Policy*.
- Marshall, A. G. (2013, February 10). Tunisia's unfinished revolution: From dictatorship to democracy? *The Guardian*.
- Schanzer, J. (2002, Spring). *At war with whom?: A short history of radical Islam*. Retrieved from <http://www.meforum.org/168/at-war-with-whom>.
- Spindle, B., & Seib, G. F. (2014, June 12). Islamist militants aim to redraw map of the Middle East. *The Wall Street Journal*.
- Taşpınar, Ö. (2011). Turkey: An interested party. In K. M. Pollack (Eds.), *The Arab awakening: America and the transformation of the Middle East* (pp. 268-276). Washington DC: Brookings Institution Press.
- Tibi, B. (2005, August 30). Jihadism's roots in political Islam. *The New York Times*.
- Hellenic Foundation for European and Foreign Policy. (2014, February). *The struggle between Turkey & Saudi Arabia for the leadership of Sunni Islam*. The Middle East Research, (Working Paper No 39). Greece: E. Venetis.
- Youssef, M. (2012, September 2). Clashes between Islamists. *The Associates Press*.